

**İNGİLİZ DİPLOMAT SİR HUGHE M. KNATCHBULL-HUGESSEN'İN TÜRK
BOĞAZLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ (1948)**
AN ENGLISH DIPLOMAT SIR HUGHE M. KNATCHBULL-HUGESSEN'S
THOUGHTS ON TURKISH STRAITS (1948)

İRŞAD SAMİ YUCA

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

s.yuca@alparslan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-5797-3100>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.9, Ekim | October 2019, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 30.08.2019
Kabul Tarihi | Accepted Date : 24.10.2019
Sayfa | Pages : 137-153
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.125>

www.etusbe.com
<https://dergipark.org.tr/etusbed>
This article was checked by

 iThenticate

İNGİLİZ DİPLOMAT SIR HUGHE M. KNATCHBULL-HUGESSEN'İN TÜRK BOĞAZLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ (1948)

İrşad Sami YUCA

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.9, Ekim 2019, Sayfa: 137-153

ÖZ

Tarihi vakalar temelde insanın düşünsel ve duygusal tepkilerinin etkisinde şekillenmesine karşın ona doğadan türlü etmenler vasıta aracı olur. Coğrafyanın sundukları insan kültürünün tarihsel, ekonomik ve siyasi yönlerini her zaman derinden etkilemiştir. Zaten tarihi vakalar coğrafyanın ya da yer yüzü şekillerinin muazzam bir örüntüsü misalidir. Özellikle tarih boyunca ortaya çıkan birçok savaşın arka planında halkların ülküsel bir ideolojisi haline gelen yer yüzü sınırları, şekilleri ve kültürel tanımlamaları mühim bir yer teşkil etmiştir. Dünya tarihinde bu manada önemli bir vaka örneği de İstanbul ve Çanakkale boğazlarıdır. İki boğaz her asırda savaşların, ticaretin ve milletlerarası etkileşimin merkezinde yer alabilmiştir. Özellikle 18. yüzyıldan devamlı artan global ticari, askeri ve siyasi etkileşim bu boğazları daha da etkili hale getirmiş ve dünya siyasetinin tartışmalı bir meselesi haline dönmüştür. 20. yüzyılın ortalarına değin birçok savaşın ve antlaşmanın sebepleri arasında bu boğazların jeo-stratejik ve kültürel anlamlarını görmek mümkündür. Bu çalışmada, II. Dünya Savaşı akabinde kurulmaya başlanan yeni dünya siyasi düzeninde boğazların yeri ve önemi hakkında İngiliz diplomat ve siyaset adamı Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen'in düşünceleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Boğazları, Savaş, Antlaşma, Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen, Demeç.

AN ENGLISH DIPLOMAT SIR HUGHE M. KNATCHBULL-HUGESSEN'S THOUGHTS ON TURKISH STRAITS (1948)

ABSTRACT

Although historical phenomena are shaped mainly by the intellectual and emotional reactions of man, various factors from nature become the mediator. The geography presented has always profoundly influenced the historical, economic and political aspects of human culture. In fact, historical cases are like an enormous pattern of geography or landforms. Particularly in the background of many wars that have arisen throughout history, the boundaries, shapes and cultural descriptions that have become an idealistic ideology of peoples have been important places. An important case in this sense in the history of the world is the straits of Istanbul and Dardanelles. The two straits were at the centre of wars, trade and international interaction in every century. Global trade, military and political interaction, which has been increasing since the 18th century, has made these straits even more effective and has become a controversial issue of world politics. Among the causes of many wars and treaties until the mid-20th century, it is possible to see the geo-strategic and cultural meanings of these straits. In this study, the views of British diplomat and politician Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen about the place and importance of the straits in the new world political order which was established after the Second World War will be discussed.

Keywords: Turkish Straits, War, Treaty, Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen, Conference.

Giriş

İtilaf ve İttifak devletleri arasında yaşanan I. Dünya Savaşı, 1918 yılında imzalanan çeşitli antlaşmalarla son bulmuştur. Ancak savaşın geride bıraktığı izlerin gerek dünya ve gerekse Avrupa sathlarında kolay kolay silinebilmesi pek mümkün görünmüyordu. Savaş sonrasında özellikle Almanya ve İtalya'da aşırı denilebilecek faşizan siyasi akımların ortaya çıkması ve benimsediği yayılcı politikalar, ileride yeni bir dünya savaşının çıkmasında ana faktör olacaktır. Özellikle bu yeni milliyetçi ideolojik akımların etkileyici ve hisli konuşmalara sahip kült liderleri tarafından halka aktarılan düşmanlaştırıcı ve mağdur edilmiş olma fikirleri, kitleler arasında hızlıca yayılmaktaydı.¹ Bu siyasi fikirlerin yanı sıra ırk temelinde yapılan yeni ideolojik temalı tarih, dil, iktisat ve sosyolojik anlatımlar, Avrupa'da siyasi ve kültürel bölünmeyi artırmaktaydı.² Netice olarak I. Dünya Savaşı sonrası kurulan siyasi ve ekonomik statükonun sonuçları Dünya'yı yeni bir savaşın eşiğine taşımıştır. Artık kaçınılmaz bir adım gerekmektedir. Bu adım da 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle tekrar yaşanmaya başlamıştır.

Savaşın başlangıcı 1 Eylül 1939 iken son bulacağı vakit ise tarihsel bağlamda yıllar farklı olsa da ay ve gün ardıl bir şekilde manidar bir zaman şeklinde gerçekleşecek. Savaşın sonu ancak Japonya'nın teslim olacağı 2 Eylül 1945 tarihinde gerçekleşmesiyle bitecektir. Bu zaman aralığında dünyanın birçok yerinde haksız işgaller, katliamlar ve kıtlıklar ile insanoğlu dramatik bir tarihi süreç ile karşılaşmıştır. Küresel barış ağır bir şekilde zedelenmiştir. Dünya ekonomisi savaşın bittiği dönemden itibaren yakın gelecekteki seyri ağır bir enflasyonist ortama, üretimin daralmasına, işsizliğin artmasına ve bunların akabinde temel ihtiyaç maddelerinde taleplerin karşılanmamasından doğan adaletsiz bir kara borsa düzenine dönük yeni krizlere gebe kalmıştır. Bu sorunları aşmak adına ve bilhassa küresel barış ortamını yeniden inşa edebilmek uğruna ülkeler San Francisco'da (25 Nisan 1945) 50'ye yakın farklı millet temsilcisinin katılımı ile yeni bir Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir.³

Savaş sonrasında barışı tesis etmek ve bozulan uluslararası ekonomik dengeleri tekrar düzeltmek pek de kolay gözükmemekteydi. Hasarın boyutları tahmin edilenin çok ötesinde olmakla beraber gereken maddi desteğin nasıl sağlanacağı ise belirsizdi. Bu belirsizliği biraz da dünyada savaş sonrası ABD ve Sovyetlerin temsil

¹ Ian Kershaw, **Hitler 1889-1936**, çev. Zarife Biliz, Cilt: 1, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 197.; Mustafa Karaca, "İtalyan Propagandasında Kült Lider Olgusu: "IL Duce" Benito Mussolini", **G.Ü. İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, Eylül 2018, ss. 1203-1220.

² Richard Weikart, "The Role of Darwinism in Nazi Racial Thought", **German Studies Review**, Vol: 36/3, 2013, pp. 537-555.; Matthew Clair, Jeffrey S. Denis, "Sociology of Racism", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, Vol. 19, 2015, pp. 857-863.

³ Feridun C. Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar, Yorumlar**, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s. 150.

ettiği kapitalist-sosyalist yeni siyasi rekabet daha da körüklemektedir. Her iki taraf da yayılmacıydı ve siyasi kontrolü kaybetmek gibi risklerle karşı karşıya kalmak istememekteydiler. Savaşın direkt ve dolaylı etkisinde kalan ülkeler de bu iki kutuplu ideolojik gidişatın arasında bir tercih yapmak zaruretiyle yüzleşmekteydiler.⁴ Ancak ilerleyen yıllarda iki kutuplu dünyanın alternatifi olabilecek Bağlantısızlar Hareketi şeklinde gelişmeler olsa da siyasi tarihi en çok meşgul edecek mevzu Batı ve Doğu'yu simgeleyen Kapitalizm-Sosyalizm çekişmesi olacaktır.

Türkiye, savaş sonrasında bu yeni ikili çekişme veya Soğuk Savaş dönemi diye nitelendirilen dönemde genel olarak siyasi, ekonomik ve askeri gelişmelerle zorlu imtihanlar veren ülkelerin başında gelmekteydi. Bulunduğu jeo-stratejik konumu onu siyasi zorlukların yanında siyasi, ekonomik ve askeri tercihler yapmakta zor bir kulvarda bırakmaktaydı. Akdeniz, Ege ve Karadeniz sahillerinin varlığı, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu'ya olan sınırları onu hem Batı Kapitalizmi'ne hem de Sovyet Komünizmi'ne karşı savunma ve tedbir almaya itmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu boğazların varlığı, Sovyetlerin yeni ideolojik anlayışının güvenliği için önemli bir yere sahipti. Savaş sonrası yenedünya düzeninde Sovyetlerin yayılmacı politikaları ve Türkiye'ye karşı boğazlardan üs ve toprak talepleri şeklinde gelişen tehditkâr açıklamaları, Türkiye'yi Batılı devletlere daha fazla yanaştırmaktaydı. Türkiye'nin Batılı devletlere yakınlaşmasında ülkenin kurucu aktörlerinin düşünsel kökenlerinde de böyle bir yakınlığın varlığının söz konusu olması etkili olmuştur.

Çalışmanın geri kalan bölümünde, Batılı devletlerin ve Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sonrasında Türk Boğazları hakkındaki siyasi ve askeri tasavvurları hakkında İngiliz siyaset adamı Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen'nin "Turkey and the Straits"⁵ başlığı altında Londra merkezli düşünce kuruluşu Royal Empire Society'de 1948 yılında verdiği demecin bir değerlendirmesine yer verilecektir.

II. Dünya Savaşı Sonrası Türk Boğazlarının Genel Durumu (1945-1948)

Sonuçları her bakımdan ağır olan II. Dünya Savaşı nihai olarak 2 Eylül 1945 tarihinde son bulmuştur. Ancak yeni uluslararası siyasal düzenin nasıl dizayn edileceği bir muamma idi. Savaş öncesi dünyanın güçlü ülkelerinden İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya büyük bir siyasi ve ekonomik güç ve de prestij kaybına uğramışlardır. Yükselen iki yeni güç ise ABD ve Sovyet Rusya'sı olmuştur. Süreç soğuk savaş dönemi olarak adlandırılacak ve Türkiye için de bazı dış politika ve

⁴ The Cold War (1945–1989), https://www.cvce.eu/obj/the_cold_war_1945_1989_full_text-en-6dfe06ed-4790-48a4-8968-855e90593185.html. (Erişim Tarihi: 12.06.2019)

⁵ Sunulan demecin orijinal başlığı "Constantinople and Straits" tir. **United Empire**, Vol. 41-42, 1949, p. 142.; Demeç gözden geçirilmiş haliyle de yayınlanmıştır. Hughe M. Knatchbull-Hugessen, "Turkey and The Straits", **Great Britain and East**, Vol. 64, 1948, pp. 16-23.; CCA., 30.1.101.625.13.4.1; Abraham Bodurgil, **Turkey, Politics and Government: A Bibliography 1938-1975**, Library of Congress, Washington, 1978, s. 1921.

güvenlik sorunlarını beraberinde doğuracağı yeni bir tarihsel dönem olacaktır. Özellikle savaşın hemen akabinde Sovyet Rusya'sının boğazlar hakkında taşıdığı fikirler ve tehditkâr dil Türkiye'yi ürkütmekteydi.

Dönemin Sovyet dışişleri bakanı V. Molotov daha savaşın bitiminden birkaç ay önce 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye ülkesinin boğazlar hakkında düşündüğü siyaseti 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın feshedileceğini bir ultimatoma ile bildirmesiyle başlatmış olmaktadır. Türkiye tarafından kaygıyla karşılan bu ultimatoma ardından, Sovyet tarafı kendi isteklerini daha net bir şekilde 7 Haziran 1945 tarihinde hak iddia ettiği boğazlar ve bazı toprak talepleri ile daha da somutlaştırarak ileriye taşımıştır.⁶ Bu çerçevede Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin bazı başlıklarda tadil edilmesi gerektiğini ortaya attı. Sovyetlerin aşırıya kaçan emperyalist amaçlarına dönük bu taleplerine karşılık Türkiye, meşru toprak bütünlüğünü ve halk egemenliğine dayalı tam bağımsızlığını her açıdan müdafaa edeceğini deklare ederek, tepkisini ortaya koymuştur.

Sovyetlerin Türkiye üzerinde kurduğu siyasi baskı ABD ve İngiltere tarafından askeri çıkarları yanı sıra ideolojik kapitalizm düşüncesinin Akdeniz havzasındaki geleceği hakkında bazı kaygılar edinmelerine neden olmaktadır. Bu yeni siyasi rekabet döneminde, Fransa ve İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'nda büyük bir politik prestij ve ekonomik güç kayıplarına uğramalarından dolayı işin ağır yükü ABD'nin sırtına yüklenmekteydi. Sovyetlerin savaş sonrası gerek Türkiye üzerinde ve gerekse diğer ülkeler üzerindeki çeşitli taleplerinin makul bir işbirliği içerisinde görüşmek için ABD ve İngiltere tarafından bir konferans teklifi yapıldı. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda, Sovyetlerin serbest geçiş konusunda Türkiye'nin olumsuz bir tavrının olduğunu iddia etmişti. Buna mukabil Sovyetlerin üs kurma talebi İngiliz-ABD çıkarları için çok ciddi bir tehdit oluşturacağından dolayı katılımcı ülkelerin temsilcileri tarafından kabul görülmemiştir. Ancak boğazların durumu ile ilgili her üç ülke düşüncelerini Türkiye'ye iletmek konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁷

Konferansın akabinde Sovyetlerin Türkiye'ye verdiği 24 Eylül 1946 tarihli ikinci ultimatoma, adeta eski taleplerin bir tekrarı niteliğinde olup Türkiye tarafından bir kez daha reddedilmiştir.⁸ Bu ultimatoma Sovyetlerin yeni bir talebi ise boğazların

⁶ A. Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk - Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Sevinç Matbaası, İstanbul, 1961, s. 55.; Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri", **ÇTTAD**, Yıl: 9, Sayı: 18, Güz 2013, ss. 119-135.

⁷ Michael Neiberg, **Potsdam: The End of World War II and the Remaking of Europe**, Basic Books, 2015, s. 15-25.; Selma Yel, **Karadeniz ve Boğazlar Meselesi**, ATAM, Ankara, 2009, s. 171-175.

⁸ Söz konusu Sovyetlerin ultimatoma yer alan istekler şunlardır: 1-Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerine daima açık olmalıdır. 2-Boğazlar Karadeniz devletlerinin

uluslararası statüsünün yeniden belirlenmesinde yalnız Karadeniz'e sahili olan ülkeler tarafından tayin edilmesi üzerine olmuştur. Ancak bu gelişmeler iki ülke arasında siyasi ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Sovyet istekleri karşısında yalnız kalması Batılı devletlerini daha net bir siyasi tavır almaya sevk etmiştir. Bu çerçevede 5 Nisan 1946 tarihinde ABD'nin meşhur Missouri Zırhlısı İstanbul'a gelmiştir. ABD'nin bu girişimi Sovyetlere bir cevap şeklinde algılanmıştır. ABD, Sovyetlerin Akdeniz ve Ortadoğu'ya yönelik emellerine karşın bu stratejik bölge ile siyasi ve güvenlik açılarından daha fazla ilgilenmeye başlaması Türkiye'yi memnun eden bir gelişme olmuştur.⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yenedünya politişinin iki kutuplu yapısı ve Sovyetlerin siyasi ve askeri baskıları Türkiye'nin karar alma süreçleri için ağır bir dönüm oluşturmaktaydı. Özellikle Türkiye'nin ordu mevcudunu savaş sonrasında da korumaya devam etmesi, Türk ekonomisine daha ağır bir şekilde yük getirmekteydi.¹⁰ Türkiye'nin böylesi bir kaotik süreçten çıkmasının tek yolu dış yardımlar almasıydı. Bu manada kendisine güvenli bir liman olarak ABD ve Avrupa'yı görmekteydi. Türkiye, ikili ilişkilerin kurulması ile böylece üzerine yoğunlaşan Sovyet baskısını ve tehdidini uzaklaştırabileceğine inanmaktaydı. Türkiye'nin yaşadığı bu siyasal ve askeri gerilimin bir benzerini Yunanistan'da yaşamaktaydı. Türkiye ve Yunanistan'ının Sovyet tehdidinde maruz kalmaları geniş bir coğrafyayı da etkisi altına almaktaydı. Küresel iki gücün kavgası tarihsel misyonları gereği Akdeniz, Ege, Karadeniz, Ortadoğu ve Balkanların üzerinden yeniden şekillenmekteydi. ABD bu geniş coğrafyada Batılı devletlerin ve temelde kendi çıkarlarını korumaya dayalı jeo-stratejik bir siyasete yönelmiştir. Savaş sonrası ilk ve tarihsel açıdan en önemli adımını ise 12 Mart 1947 yılında Başkan Truman'ın Kongre Meclisi'nde dile getirdiği Türkiye ve Yunanistan'a mali ve askeri yardım yapmak ile atmıştır. Yapılacak yardımlar ve bölgede takip edilecek politikalar

harp gemilerine daima açık olmalıdır. 3-Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlerin harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, özel şekilde öngörülen haller hariç, yasaklanmalıdır. 4-Boğazlar rejiminin tespiti Türkiye ile diğer Karadeniz Devletlerinin salahiyetinde olmalıdır. 5-Bu rejimin uygulanmasını ve Boğazların savunulmasını Türkiye ile Rusya ortaklaşa yürütmelidirler. Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, 2004, s. 325-337.

⁹ İbrahim Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısının İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", **ÇTTAD**, Cilt: VI, Sayı: 15, 2007, Ss. 251-274.; Ulus, 6 Nisan 1946.; Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı", **B. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009, ss. 377-397.

¹⁰ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci", **Turkish Studies**, Cilt: 8, Sayı: 5, 2013, ss. 919-958.

Truman Doktrini adıyla anılmaya başlanmıştır. Türkiye bu süreçte askeri ve mali açılardan ABD'den çeşitli destekler almaya başlamıştır.¹¹

Boğazlar Hakkında Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen'in¹² Düşünceleri

Dünya tarihinde siyasi ve ticari konuların yanı sıra dini ve kültürel başlıklarda da İstanbul ve Çanakkale boğazları her zaman önemlerini korumuşlardır. Boğazların her iki yakasında Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişmesini ve de ayrışmasını somut örnekleri ile görmek her asırda mümkün olabilmıştır. Bizans sonrası Osmanlı zamanında devletin geniş sınırlarından gelen farklı dil, din ve kültürden insanlar, özellikle İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına izlerini bırakmışlardır. 19. yüzyıldan itibaren dünyada artan siyasi ve ticari ilişkiler sonucu önemli derecede bir etkileşim yaşanmıştır. Bu asırda etkileşimin kendini başta mimari olmak üzere diğer kültürel hayatın örnekleriyle en fazla hissettirdiği duraklardan birisi ise İstanbul'dur. Bu değişimin yanı sıra stratejik ve siyasi konularda da oluşan yeni politik gruplaşmalar askeri açıdan boğazların değerini daha da artırmıştır. 20. yüzyılın hemen başında ve ortalarına doğru patlak veren iki

¹¹ M. Vedat Gürbüz, "Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 9, 2010, ss. 139-170.

¹² Sir Hughe Montgomery Knatchbull-Hugessen, 26 Mart 1886 tarihinde siyaset ve diplomaside insan yetiştiren bir ailenin üyesi olarak Baron Sir Edward Knatchbull ikinci oğlu olarak dünyaya gelir. Eğitim hayatına ilk olarak Eton Koleji'nde başlar daha sonra Oxford'da bulunan Balliol Koleji'nde devam etmiştir. 1907'de Bachelor of Arts (lisans) mezuniyet derecesi ile mezun oldu. 1908 yılında Dışişleri Bakanlığında göreve başlar. 1909 yılının Ekim ayında Konstantinopolis'e ateşe sıfatıyla görevlendirildi. I. Dünya Savaşı'ndan dolayı İngiltere'ye geri çağrıldı. Londra'da Dış Servis ve Diplomatik Hizmet birimlerinde hizmet gördü. Dünya Savaşı sırasında ve 1918'den sonra Mülteci ve Kaçaklar Departmanı'nda görev gördü. Ocak 1919'da Versailles Konferansı'ndaki İngiliz Delegasyonunda bulundu. 1920 yılında Kraliçe tarafından gördüğü hizmetlerden dolayı Yeni Yıl Onuru St. Michael ve St. George Nişanlarına layık görüldü. Lahey, Paris ve Bürükselde diplomat olarak büyükelçilik bünyesinde 1926-1930 yılları arasında çeşitli vazifeler icra etti. 1931'de Knatchbull-Hugessen, 1934 Estonya, Litvanya ve Letonya Cumhuriyetlerine 1967'de Envoy Olağanüstü Elçisi ve Bakanlar Kurulu Üyesi olarak atandı. 1936 Çin Büyükelçiliği Olağanüstü ve Genel Kurul olarak gönderildi. Ertesi yıl, arabası bir Japon savaş uçağı tarafından makinalı tüfekliydi ve vuruldu. Önce Şangay'da hastaneye kaldırıldı, sonra da İngiltere'yi evinde bir müddet tedavi ile geçirdi. Knatchbull-Hugessen, 1939'da Türkiye Büyükelçiliği Olağanüstü ve Tam Yetkili olarak atandı. Ankara'da geçirdi. 1944'te Knatchbull-Hugessen, Belçika Büyükelçiliği Olağanüstü ve Tam Yetkili ve ek olarak üç yıl sonra emekli olarak Lüksemburg'a Olağanüstü Elçi ve Genel Kurul Üyesi olarak atandı. Emekliliğinden sonra çeşitli dernek ve kuruluşlarda görevler üstlenmeye devam etti. 21 March 1971 tarihinde Londra'da öldü. *Who Is Who* 1963, London: Adam & Charles Black, 1963. p. 1745.; *Edward Corse, A Battle for Neutral Europe*, London: Bloomsbury, 2013, p. 71.; *Chris Cook, Sources in British Political History 1900-1951*, London: McMillian Publish, 1975, p. 125.; *M. R. D. Foot, Secret Lives*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 229.; Knatchbull-Hugessen Türkiye anıları için bkz. Ahmet Özgiray (Çev.), **Barışta ve Savaşta Bir Diplomat: Büyük Britanya'nın Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull Hugessen'in Anıları**, Er Yayıncılık, İstanbul, 2017.

dünya savaşında Türk Boğazlarının dünya siyasi, ticari ve kültürel meselelerinde ne denli önem arz ettiği yakından müşahede edilmiştir.¹³

Tarih boyunca Türk Boğazları üzerinde farklı sebeplerden dolayı birçok antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmalar ikili düzeyde olduğu gibi çok uluslu antlaşmalar olma niteliğine de haiz olmuştur. Türkiye, boğazlar meselesinden edindiği dış politika tecrübesinden dolayı muhtemel bir II. Dünya Savaşı ihtimaline karşı boğazların statüsü ile ilgili Lozan'da elde edemediği tam kontrol etme hakkını 1930'ların dünya siyasi ve askeri gidişatından dolayı çözmeye çalışmıştır. Atatürk'ün yoğun diplomatik gayretleri sayesinde Montrö Antlaşması (1936) ile temelde boğazların savunmasının yanı sıra askeri ve ticari geçişler hakkında bir takım yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Bu antlaşma ile her iki boğazın statüsü uluslararası hukuka dayanarak gönümüze değin süren hukuki güvencesi sağlanmıştır. Ancak bu beynelmilel antlaşmaya rağmen özellikle Soğuk Savaş döneminde Türk boğazlarının siyasi, askeri ve ticari durumu Batı ve Doğu blokları arasında yeniden tartışmalı hale gelmiştir. Çalışmanın bu bölümünde özellikle Batılı ve bir İngiliz Diplomat ve siyaset adamı olan Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen'in 20-21 Ocak 1948 tarihlerinde Londra merkezli düşünce kuruluşu Royal Empire Society'de düzenlenen konferansta "*İstanbul ve Boğazlar*" başlığıyla verdiği demecin bir değerlendirmesi yapılacaktır.¹⁴

Knatchbull-Hugessen, The Royal Society'de verdiği konferans demecinde, boğazların coğrafik olarak sahip olduğu tarihi öneme vurgu yaparak başlamıştır. Ona göre Türk Boğazları kadar Panama, Süveyş, Cebel-i Tarık ve Bering boğazları da dünya siyaset ve ekonomisinde belirleyici özellikleri söz konusudur. Ancak Sir Hughe, Türk boğazlarının modern dönemin önemli bir siyasi sorunu olduğunu vurgulayarak bu meselenin temelinde Rusya'nın Deli Petro döneminde modernleşmesine paralel bir şekilde zamanla Avrupalıların da siyasi, askeri ve de ekonomik gündemine dâhil olduğunu ifade etmiştir. Boğazların tarihsel durumunu şu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır: "*Büyük Petro'nun Rus deniz kuvvetlerini ve Kırım'daki tersaneleri kuruncaya kadar devam etti. Bundan sonra genişleme yolunda olan Rusya, açık denizlere açılmasına engel olan bir Türk mâniasına sebep olduğu iktidarsızlığı hissetti. Diğer devletlerin, Türkiye'nin boğazlara hâkimiyet derecesini azaltmak için sarf ettikleri gayretler o gün başladı.*" Görüldüğü üzere İngiliz diplomat Knatchbull-Hugessen de boğazlar üzerinde Deli Petro döneminden beri bir Rus siyasetinin varlığını kabul etmektedir. Ayrıca Rusların sürekli olarak diğer güçlü devletlerin boğazlar üzerinde bir imtiyaz ve de güç tesis etmemeleri için ciddi bir siyaset yürüttüklerini de dile getirmiştir. Boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlama

¹³ Türk Boğazlarının önemi hakkında bkz. Şarika G. Berber, **Siyaset, Güç ve Denge Bağlamında Türk Boğazları (1833-1998)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

¹⁴ CCA., 30.1.101.625.13.4.1.

meselesinin, uluslararası diplomaside 1936 Montrö Antlaşması'na değin sürdüğünü dile getirmiştir.¹⁵

Demecin ilerleyen bölümlerinde Knatchbull-Hugessen, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan başlayarak Türklerin boğazlar üzerindeki mutlak olan hâkimiyetinin zamanla nasıl zayıfladığını örnekler vererek dinleyicilere kısa bir tarihsel özet şeklinde vermiştir. Boğazlar meselesinde askeri ve siyasi boyutları kadar uluslararası ticaret üzerinde de belirli bir etkisinin olduğunu vurgulayan Knatchbull-Hugessen göre; taraf ve bitaraf ülkelerin savaş süreçlerinde yapılan antlaşmalara bağlı boğazlarla ilgili maddelerden dolayı zararlarının ortaya çıkması genel bir rahatsızlığı beslemekteydi. Knatchbull-Hugessen, boğazlarla alakalı birçok antlaşmanın olması da bir bakıma hukuki belirsizlikleri beslediğini savunmuştur. Özellikle uluslararası ticaret üzerinde boğazlarla ilgili birbirinden farklı antlaşma metinlerinin varlığı bir manada baskı oluşturduğunu ve bütün bu sorunların ancak Montrö Antlaşması ile büyük oranda giderildiğini beyan etmiştir.¹⁶

19. ve 20. yüzyıllarda dünya siyasi gündeminde mühim bir mesele olan Türk boğazlarının siyasi ve hukuki durumu karmaşık bir tarihi mesele olarak görülmektedir. Meselenin en önemli iki boyutu ise Rusya'nın Akdeniz'e doğru yayılmacı politikalarının durdurulması ve Türkiye'nin boğazlar üzerindeki kontrolünü azaltmaya dönüktür. Ancak bir uluslararası bir mesele olan Türk boğazlarının durumu hakkında Knatchbull-Hugessen'nin belirlemeleri şunlardır: *"Rusya, Türklerin hem ticaret hem de harp gemileri üzerindeki kontrolünü azaltmak yolunda önayak olmuştur. İlk günlerden itibaren Rus istekleri şöyle izah edilebilir:*

1. *İster ticaret ister harp gemisi olsun bütün Rus teknelerinin boğazlardan daima serbestçe geçmesi,*
2. *Diğer bütün memleketlerin harp gemilerinin Karadeniz'den çıkarılması ve Karadeniz'e girmemesi,*
3. *İstedığı bu imtiyazların tatbikatta göz önünde tutulmasını sağlamak için boğazlar sahillerinde kâfi derecede emin bir üs."*¹⁷

Knatchbull-Hugessen'e göre Rusların tarihi istekleri ancak bu şekilde izah edilebilir. Ancak Türklerin boğazlar hakkındaki aşırı Rus isteklerine karşı tavırları hep sert mahiyette olmuştur. Yalnızca Napolyon'un Mısır seferinden dolayı zoraki de olsa Rus harp gemilerine geçiş izni vermiştir. Rusların boğazlardan hem ticari hem de harp gemilerini serbestçe geçirmek arzusu 1809 ve 1833 yıllarındaki örneklerde olduğu gibi İngiltere'nin karşı çıkmasıyla gerçekleşmemiştir.¹⁸

¹⁵ CCA., 30.1.101.625.13.4.2.

¹⁶ CCA., 30.1.101.625.13.4.2.

¹⁷ CCA., 30.1.101.625.13.4.2-3.

¹⁸ CCA., 30.1.101.625.13.4.3.

1809 tarihli Osmanlı-İngiliz Antlaşmasında yer alan bir maddede: “*Harp gemilerinin Konstantinapol’e kanalından yani Karadeniz ve Akdeniz boğazlarından geçmesi her zaman men edilmiş olduğundan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bu eski nizamı barış zamanında bütün devletlere tatbik edileceğinden Büyük Britanya hükümeti bu prensibe itaat etmeği vadeder.*” ifadeleri Knatchbull-Hugessen’e göre boğazlar meselesinde mutlak Türk hâkimiyetini en ciddi manada sınırlandıran hukuki bir nazardır.¹⁹ Bu hukuki gerçeklik sonraki dönemlerde boğazlarla alakalı vukua gelen siyasi ve askeri durumlarda hep öne çıkmıştır. Örnek olarak; 1841 yılında uluslararası bir sorun haline gelen Boğazlar meselesinin çözümünde adı geçen Osmanlı-İngiliz antlaşmasındaki madde belirleyici olmuştur. Bu madde bazı gelişmelere nazaran tadil edilmeye çalışılmışsa da 1914 yılına değin korunmuştur.²⁰

Yeni asrın gün geçtikçe giriftleşen uluslararası konjonktürü korkunç bir savaşın geleceğini haber vermekteydi. Ancak savaşın ne zaman ve ne şiddette kopacağını ancak ülkelerin dışişlerinde çalışan bazı deneyimli üst düzey görevliler öngörebilmekteydiler. 20. yüzyılın bu karanlık başlangıcında temelde Britanya’nın değişen ve güven vermeyen siyasi tavrı yanı sıra inşa etiği iki gemiyi iade etmemesi ve Osmanlı’nın diğer İtilaf kuvvetleri nezdinde müttefiklik arayışının sonuçsuz kalışı önemli gelişmelerdi. Zira bu sürecin en açık sonucu İttihatçı yöneticilerinden Enver Paşa’nın, Batı ile ananevi bir diplomasi diyalogu olan Osmanlı’nın bu sonuçsuz kalan teşebbüslerinden sonra umulmadık bir şekilde iki Alman gemisini boğazlardan geçirmesiyle savaşın kaderini derinden değişmesine neden olacaktır.²¹ Knatchbull-Hugessen bu gelişmeyi dönemin birkaç Osmanlı devlet adamının bütün bir dış ilişkiler geleneğine ve Osmanlı milletine bir komplosu olarak yorumlar. Bu gelişmenin en beklenmedik tarafı ise Batı’nın boğazlar gibi stratejik bir önemi olan bu coğrafyanın savaşın içine dâhil olmasından duyduğu endişe idi. Zaten savaşın uzayan gidişatı ve Rusya’nın gelecekteki yaşayacağı devrim süreci diğer bir ifadeyle boğazların geçilmemesinin faturası idi.²²

Yeni asrın ilk beynelmilel savaşında yıkımın ölçülerini tespit etmek mümkün değildi. Ancak Batılı devletlerden Britanya ve Fransa’nın boğazlar meselesinde Sevr Muahedesinde siyasi olarak gayet liberal ve özgürlükçü bir tavır takındıklarını beyan etmekteydiler. Knatchbull-Hugessen, Batılı devletler Sevr’in maddelerinde savaşta ve barışta her türlü geminin geçmesini ve burada ABD denetiminde boğazların güvenliğini sağlayan bir mandater devletin olmasını arzuladılar. Bu süreçte yapılan görüşme ve konferanslarda mandater bir devlet olarak ABD’nin

¹⁹ CCA., 30.1.101.625.13.4.3.

²⁰ CCA., 30.1.101.625.13.4.4.

²¹ Salih Kış, “Birinci Dünya Savaşı’nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl: 15, Sayı: 22, 2007, s. 63-86.

²² CCA., 30.1.101.625.13.4.5-6.

tercih edilmesindeki ana amaç Avrupa ve Asya'dan uzak ve de kudretli bir devlet olan ABD'nin buralarda az çıkarlarının olması idi.²³

I. Dünya Savaşı'ndan sonra uzayan barış görüşmeleri, Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlattığı bağımsızlık temelindeki Anadolu Hareketi'nin mücadelesi sırasında gerçekleşmiştir. Anadolu'da başarıya ulaşan Milli Mücadele hareketi, Sevr'i geçersiz hale getirmiştir. Milli bir direnişten sonra Ankara'da kurulan yeni rejim, Batılı devletler ve Sovyet Rusya'sı ile boğazlar konusunda yeni bir politik dille konuşmaya başlayacaktır. Ankara'nın temel referansı tam bağımsız olmak üzerin inşa edilmişti. Knatchbull-Hugessen göre Ankara hükümetinin milli direnişten muzaffer olarak çıkmanın getirdiği öz güven, politik bir şekilde Lozan görüşmelerinde diline yansımıştır. Zaten Lozan görüşmelerinin sonucunda Britanya, Türkiye ve Rusya gerek harpte ve gerekse barış süreçlerinde boğazlardan gemilerin geçişi konusunda talep ettiklerini tam manası ile elde edememişlerdi.²⁴ Ancak boğazların güvenliği konusunda askeri yardım bağlamında Türklere güvence verildiği gibi denetimi sağlayacak komisyonun başkanlığı da yine Türklere verilmişti. Boğazlar konusunda gerekli takibat ve tahkikat yapma yetkisi Cemiyet-i Akvam'ın uhdesine verildi.²⁵

Knatchbull-Hugessen göre Lozan Antlaşması, boğazlar meselesi gibi köklü bir tarihi sorunu tam manasıyla çözememişti. Zaten I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan antlaşmalardan birkaç yıl sonra ülkelerin iktisadi bencilliği, hammadde ihtiyaçları ile siyasi hırsları yeni siyasi gerginlikleri beslemekteydi. Avrupa'daki siyasi ve askeri rekabetin gidişatı Türk lider M. Kemal Atatürk tarafından ümitsizlik içerisinde takip edilmekteydi. Onun en haklı olduğu nokta uluslararası bir su yolu olan boğazların askeri açıdan güvenliği ve mutlak olmayan Türk egemenliği idi. Knatchbull-Hugessen bu süreci şu ifadelerle tasvir etmiştir: *"Bu yeis verici gelişmeyi Atatürk on üç yıl seyretti. O zamana kadar durum o kadar kendini belli etmişti ki Atatürk, belki gerçekten büyük bir milletlerarası su yolu olan fakat aynı zamanda Türkiye'nin ta can evinden geçen ve kâmilen Türk kara suları dâhilinde bulunan boğazların tamamıyla gayri askeri bir halde ve milletlerarası kontrole tabi oluşunun Türk milleti menfaatleri üzerinde yapacağı tesirden endişe etmekte haklı olduğu kanaatine vardı."*²⁶

Knatchbull-Hugessen boğazların sahip olduğu bu savunmasız halinin, Türk lider Atatürk tarafından ele alınış biçimi itibariyle takdire değer olduğunu vurgular. Tek taraflı ve entrikadan uzak barışçıl ve ilgili memleketleri ileride yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'ndan haberdar ederek, bu meseleye daha da ilgi duymalarını talep etmiştir. Bu manada Lozan'ın yeniden tadil edilmesi gerektiğini bu çerçevede uygun bir yerde milletlerarası bir konferansın gerekliliğini savunmuştur. Knatchbull-

²³ CCA., 30.1.101.625.13.4.6.

²⁴ CCA., 30.1.101.625.13.4.7.

²⁵ CCA., 30.1.101.625.13.4.8.

²⁶ CCA., 30.1.101.625.13.4.8.

Hugessen, Atatürk'ün ileri sürdüğü düşünceleri hakkında şunları dile getirmiştir: *"Atatürk tarafından ileri sürülen mesele devamlı sayılabilecek gerçek manası ile bütün milletleri memnun edebilecek bir boğazlar rejimi kurmanın zorluğunu belirtir. Zira boğazlar bir yandan belirli memleketlerin serbestçe geçiş hakkını elde etmek istedikleri bir su yolu olduğu gibi bir yandan da Türk milli arazisinin en çok hücumu elverişli ve kıymetli bir bölgesine sokulmaktadır. Boğazlar açık denizlere açık bir mahreç olarak kullanmağı en fazla isteyen memleketler bile bu hakkı dışarıdan da başka devletlerin Karadeniz'e girebilmesi gibi mantiki bir karşılık tanumadan kazanmak istemektedirler."*²⁷

Montrö'ye gidilen süreçte Atatürk'ün bitaraf ve entrikasız girişimleri önemliydi. Çünkü Türk boğazları aynı zamanda Türkiye'nin güvenliği ile de yakından alakalıydı. Montrö'nün başarısı bir netice olarak bütün memleketlerin çıkarlarından fedakârlıklar yapmaları gerektiği görüşmeleri sırasında anlaşılmıştır. Başta Türkiye olmak üzere 20 Temmuz 1936 tarihinde Sovyet Rusya, Yugoslavya, Fransa, Britanya, Romanya, Bulgaristan, Japonya ve Yunanistan gibi ülkeler bu görüşmelerden ortaya çıkan antlaşma metnine imza atmışlardır. İtalya da bilahare bu antlaşmayı imzalamıştır.²⁸

Montrö Antlaşması bir diğer ifadeyle yaklaşmakta olan bir savaşın hemen öncesinde imzalanmıştır. Antlaşma metni temelde Türkiye'nin elini güçlendirdiğine dönük bir izlenim verse de bir dizi zorlukların varlığı savaşın patlak vermesi ile gün yüzüne çıkmıştır. Bilhassa savaşın her iki taraf güçlerinden Türkiye üzerine siyasi ve askeri baskılar gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin harpte olması ve ya olmaması durumunda, harp gemilerinin geçişini düzenleyen ilgi Montrö maddelerinde kararın Türkiye'ye verilmiş olmasından dolayı savaş boyunca Mihver ve İttifak gruplarının Türkiye üzerine bezdirici baskılarına neden olmuştur.²⁹

II. Dünya Savaşı'nda görülen yeni savaş metotları ve savunma sanayisinde gün geçtikçe yeni tür gelişmelerin yaşanması Türk boğazlarını da etkilemektedir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra hava savunmasındaki gelişmeler ve yeni siyasi sınırların oluşması ve deniz ticaretinin güvenliğinin sağlanmasını önemli hale getirmiştir. Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin birçoğu ideolojik açıdan Sovyet Rusya'nın güdümüne kaymaya başlaması Batı'nın ticari çıkarlarına bir tehdit oluşturmaktaydı. Ayrıca Türkiye üzerinde savaşın başlangıcında Alman baskısı, bitiminde ise artan Rus baskısı ve boğazlarda bir üs bulundurmaya istemesine kadar varmıştır. Bu gelişmeler bir kez daha Türk boğazlarını uluslararası bir soruna dönüştürmeye başlamıştır. Aşırıya varan Rus taleplerine karşı Batı dünyası ve temelde ABD siyasi tavırlarını Türkiye lehine belirlemişlerdir. Türkiye'nin Rus

²⁷ CCA., 30.1.101.625.13.4.9.

²⁸ CCA., 30.1.101.625.13.4.10

²⁹ CCA., 30.1.101.625.13.4.11.

taleplerine karşı milletçe dik durması Montrö'nün uygulanmasındaki ahde vefa ilkesi bağlamında antlaşmayı geçerli ve işler hale getirmiştir.³⁰

Royal Empire Society'de ki demecinin sonuna doğru Knatchbull-Hugessen, Türk boğazlarının 18. yüzyıldan beri iki temel yaklaşımdan dolayı sürekli milletlerarası bir meseleye dönüştüğünü belirlemiştir. Bunlardan ilki Türklerin boğazlar üzerinde güvenlik, geçiş ve ticaret konularında mutlak ve tek taraflı söz sahibi olmak düşüncesine bağlarken, ikincisini ise beynelmilel ticaret ve harp gemilerinin gerek barışta ve gerekse harp dönemlerinde serbest geçişinin talep edilmesine bağlamaktadır. Bu iki yaklaşımın da kendine göre pratikte zorlukları olsa da 18. yüzyıldan beri hiçbir zaman tam manasıyla uygulanma şansı bulamamıştır. Ancak esaslı bir antlaşma da olması gereken gerçek ise boğazlar üzerinde Türklerin egemenliğinin, vatan bütünlüğünün ve güvenliğinin göz ardı edilmeden bir çözümün oluşturulmasından geçmektedir. Bu bağlamda 1936 tarihli Montrö Antlaşması en uygun metin olarak tarihte belirlemiştir. Önemli olanın ise bu antlaşma metnin uygulanmasını ve zamanın şartlarına en uygun şekilde tanzimini sağlamak hem Avrupa, Balkan, Akdeniz hem de Karadeniz, Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'nun güvenliğini teminat altına alacaktır. Ayrıca bu antlaşmanın korunarak en uygun şartlarda taraf ülkelerce uygulanmasına çalışılması dünya ticaretine, barışına ve kültürel etkileşimine büyük bir etkisi olacağı unutulmamalıdır.³¹

Sonuç

İnsan tarafından yazılmaya ve anlatılmaya başlandığı dönemden beri tarihi vakıaların ana nedenleri arasında insanoğlunun yeryüzü şekillerine yüklediği manalar büyük bir yer teşkil etmektedir. Milletlerin uğruna savaştığı vatan sınırları ve iktisadi nedenlerden dolayı toprak, suyuolları ve kara yolları bunlardan sadece birkaç örnektir. Denizin üzerinde gemi türünden vasıta araçlarla seyahat etmenin başladığı tarihten beri nehirler, denizler ve su kanalları/boğazları stratejik bir değer kazanmaya başlamıştır. Dünya tarihinde bu anlamda en değerli iki boğaz ise Türk yani İstanbul ve Çanakkale boğazları olup, onlara sahip olmak adına pek çok millet arasında çeşitli türden siyasi ve askeri mücadeleler vuku bulmuştur. Türk boğazlarının sahip olduğu bu tarihsel önem ve değer Knatchbull-Hugessen tarafından 1948 yılında Londra merkezli düşünce kuruluşu olan Royal Empire Society'de verdiği bir konferans demecinde altı uzun uzadıya bir kez daha çizilmiştir.

Demecinde Türk Boğazlarının tarihsel değeri hakkında mühim bilgiler veren Knatchbull-Hugessen, Rusya'nın bu iki boğaza sahip olmak noktasındaki tarihi isteklerinden hareketle 18. yüzyılda ortaya çıkan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonrasına değin çeşitli siyasi ve diplomatik analizler yapmıştır.

³⁰ CCA., 30.1.101.625.13.4.11.

³¹ CCA., 30.1.101.625.13.4.15-16.

Ona göre 18. yüzyıldan beri artan modernleşme ve buna paralel olarak gelişen toplumlar arası münasebetler deniz yollarını hem askeri hem de ticari manada önemli hale getirmiştir. Özellikle Karadeniz'den Akdeniz'e ve oradan da sıcak denizlere açılmak isteyen Rusya'nın Deli Petro döneminden itibaren Türk Boğazlarına hâkimiyet kurma gayretleri ve çıkarlarına uygun antlaşmalar yapmaya çalışmakta olduğunu önemle vurgulamıştır. Rusların bu istek ve emellerine karşın Türklerin boğazlar üzerinden egemenliğe dayalı tam denetim ve söz sahibi olmak için meşru gayretleri her zaman siyasi ve askeri açılardan olagelmıştır. Ayrıca Batılı diğer güç unsurları, çıkarları nedeniyle boğazlar meselesinde bir diğer taraf olarak özellikle 18.yüzyıldan beri işin içinde yer aldıklarını dile getirmiştir.

Sonuç olarak boğazlar meselesiyle ilgili birçok tarihi vakayı demecinde değerlendiren Knatchbull-Hugessen göre uluslararası camianın 1936 yılında Türk lider M. Kemal Atatürk'ün de büyük gayretleri sonucunda ortaya çıkardığı Montrö Antlaşması rejiminin korumasının büyük bir öneme sahip olduğu düşüncesindedir. Bu antlaşmanın önemini ise II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlar bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre Montrö'nün korunması savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünyanın siyasi atmosferine de pek uygun bir gelişmedir. Diğer bir ifadeyle savaşın sonuna doğru başlayan Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerine kurduğu siyasi baskı adeta Deli Petro'dan beri bitmeyen bir tarihi siyasetin devamı niteliğindedir. Tarihi Rus taleplerine karşın Batı dünyasının ve özellikle ABD'nin ve İngiltere'nin Türkiye'yi siyaseten desteklemeleri ve de ikili antlaşmalar güvence sağlamaları gerektiğini belirtmiştir. Son olarak Türkiye'nin çeşitli mali ve askeri yardımlarla destekleyerek Ruslara karşı daha etkin bir şekilde boğazların güvenliğinin sağlanmasına gidilmesi gerektiğine önem atfetmiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi:

- CCA., 30.1.101.625.13.4.1
- CCA., 30.1.101.625.13.4.2.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.3.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.4.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.5.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.6.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.7.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.8.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.9.
- CCA., 30.1.101.625.13.4.10
- CCA., 30.1.101.625.13.4.11.

CCA., 30.1.101.625.13.4.15-16.

Telif Tetkik Eserler:

Benhür, Çağatay, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, 2004, s. 325-337.

Berber, Şarika G., **Siyaset, Güç ve Denge Bağlamında Türk Boğazları (1833-1998)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

Bodurgil, Abraham, **Turkey, Politics and Government: A Bibliography 1938-1975**, Library of Congress, Washington, 1978.

Bozkurt, İbrahim, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", **ÇTTAD**, VI(15), 2007, s. 251-274.

Clair, Matthew, Jeffrey, S. Denis, "Sociology of Racism", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, 19, 2015, pp. 857-863.

Cook, Chris, **Sources in British Political History 1900-1951**, McMillian Publish, London, 1975.

Corse, Edward, **A Battle for Neutral Europe**, Bloomsbury Pub., London, 2013.

Dokuyan, Sabit, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri", **ÇTTAD**, 9(18), 2013, ss. 119-135.

Erkin, Feridun C., **Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar, Yorumlar**, TTK Basımevi, Ankara, 1987.

Ertem, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı", **B. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(21), 2009, ss. 377-397.

Foot, M. R. D. **Secret Lives**, Oxford University Press, Oxford, 2002.

Gürbüz, M. Vedat, "Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 10(9), 2010, ss. 139-170.

Karaca, Mustafa, "İtalyan Propagandasında Kült Lider Olgusu: "IL Duce" Benito Mussolini", **G.Ü. İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, 6(2), 2018, ss. 1203-1220.

Kershaw, Ian, **Hitler 1889-1936**, (Çev.) Zarife Biliz, Cilt: 1, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.

Kış, Salih, "Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Sayı: 22, 2007, s. 63-86.

Knatchbull-Hugessen, Sir M. Hughe, **Barışta ve Savaşta Bir Diplomat: Büyük Britanya'nın Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull Hugessen'in Anıları**, (Çev.) Ahmet Özgiray, Er Yayıncılık, İstanbul, 2017.

....., "Turkey and the Straits", **Great Britain and East**, Vol. 64, 1948, pp. 16-23.

....., "Constantinople and Starits", **United Empire**, Vol. 41-42, 1949.

Neiberg, Michael, **Potsdam: The End of World War II and the Remaking of Europe**, Basic Books, 2015.

The Cold War (1945-1989),
https://www.cvce.eu/obj/the_cold_war_1945_1989_full_text-en-6dfe06ed-4790-48a4-8968-855e90593185.html;

Ülman, A. Haluk, **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Sevinç Matbaası, İstanbul, 1961.

Weikart, Richard, "The Role of Darwinism in Nazi Racial Thought", **German Studies Review**, 36/3, 2013, pp. 537-555.

Who Is Who, Adam & Charles Black, London, 1963.

Yalçın, Osman, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci", **Turkish Studies**, 8(5), 2013, ss. 919-958.

Yel, Selma, **Karadeniz ve Boğazlar Meselesi**, ATAM Yayınları, Ankara, 2009.

Ekler

Resim 1: Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen

Resim 2: Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen (Adana)

Resim 3: Adana Görüşmelerinde

Resim 4:Türkiye Dışışleri Bakanı Tevfik R. Aras ve Sir Hughe M. Knatchbull-Hugessen